

וטעם הפטור של 'מתעסק' הוא, משום שהתורה מחשיבה זאת כמעשה שנעשה מאליו ולא על ידי האדם, ואינו נחשב כמעשה עבירה כלל (קובץ שיעורים ב, ג, ו' כע"ז בתו"ק דאורייתא כד). ויש אומרים, שגם מעשה שנעשה במתעסק נחשב כמעשה איסור בשוגג, אלא שהתורה מיעטה אותו מקרבן חטאת ממה שנאמר בפסוק (ויקרא ד, כג) 'אשר חטא בה', אך המיעוט אינו מיעוט מגוף האיסור, ולכן אם רואים אדם שעובר עבירה במתעסק, מצוה להפרישו מאיסור (רעק"א קמא ח; עולת שלמה כריתות יט, ב; ד"ה והנה).

שֵׁאֵם נִתְכַּוֵּן לְחֶתֶךְ אֶת הַתְּלוֹשׁ וְחֶתֶךְ אֶת הַמְּחוּבֵּר שֶׁפְּטוּר, כגון שהתכוון לחתוך ירק תלוש וחתך ירק אחר מחובר (ע"פ רש"י שבת עב, ב ד"ה נתכין, וכע"ז ברש"י כאן ד"ה תאמר), אך אם התכוון לחתוך ירק מסויים וחשב שהוא תלוש, ולבסוף התברר שהיה מחובר, אף שהתכוון לפעולת היתר אינו נחשב מתעסק אלא שוגג, שהרי חתך את הירק שאותו התכוון לחתוך (רש"י שבת עט, א ד"ה פרט, וראה עוד במגניי שלמה כריתות יט, א ד"ה שם שנתכוון).

ויש מפרשים, שבאופן שהתכוון לחתוך ירק זה וחתך ירק אחר פטור אפילו אם התכוון לחתוך ירק מחובר, ואין הפטור משום מתעסק אלא משום שבשבת 'מלאכת מחשבת אסרה תורה', והוא לא התכוון לחתוך ירק זה, ורק כשהתכוון לחתוך ירק תלוש והתברר שהוא מחובר, כיון שעשה את המעשה באותו ירק שהתכוון אליו, אין בזה חיסרון של 'מלאכת מחשבת', והפטור בו הוא רק משום מתעסק (תוס', רמב"ם שבת עב, ב ד"ה נתכוון).

האמר במעילה שֵׁאֵם נִתְכַּוֵּן לְחֶתֶךְ אֶת הַתְּלוֹשׁ וְחֶתֶךְ אֶת הַמְּחוּבֵּר בְּגִיזֵי עוֹלָה שֶׁמַּעַל, ודין זה נלמד ממה שכתבה תורה במעילה 'וחטאה בשגגה', שמשמע על כל שגגה שהיא, ולא נאמר לגביה את המיעוט של 'בה' המלמד לפטור את המתעסק, כשם שנאמר מיעוט זה בשאר מצוות (רש"י). ולכן אף שהיינו יודעים מקל וחומר שמזיד במעילה פטור מקרבן, ואין צריך ללמוד כן מ'בשגגה', מכל מקום 'בשגגה' נצרך כדי ללמדנו שהמתעסק במעילה חייב. אבל אין לומר שכונת הגמ' שאי אפשר ללמוד מעילה בקל וחומר משאר מצוות, כיון שמעילה חמורה יותר משאר מצוות, שהמתעסק במעילה חייב ובשאר מצוות פטור, שהרי אם לא היה כתוב 'בשגגה' לא היינו יודעים שהמתעסק במעילה חייב (מהרש"א, וראה שפת אמת שדחוק לפרש כך בלשון הברייטא, ובאר שאלמלא 'בשגגה', היינו למדים לחייב מתעסק במעילה בגזירה שוה 'חטא' 'חטא' מתרומה).

ויש מפרשים, שהטעם שמתעסק במעילה חייב, משום שהמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה כמבואר בגמ' (כריתות יט, ב) [ואין זה נלמד מ'בשגגה'], וכונת הגמ' שאי אפשר ללמוד משבת שמזיד במעילה פטור מקרבן, כיון שמעילה חמורה יותר משבת, שהרי חייב בה אפילו על מתעסק, ואף שחייב זה אינו משום החומרא של מעילה, אלא בכל מקום שהתורה אסרה הנאה, חייב עליה אפילו אם הוא מתעסק, ובשבת אינו חייב על הנאה כיון שהאיסור הוא רק על מלאכה ולא על הנאה, מכל מקום כיון שיש חיוב במעילה שאינו בשבת, אי אפשר ללמוד מעילה משבת (תוס' רא"ש; תוס' הרשב"א משאנ"ץ). והטעם שלא לומדים מחלבים ועריות שאף שחייבים ב'מתעסק' מכל מקום אינם מביאים קרבן במזיד, משום שיש מקום לפרוך שמעילה חמורה יותר מחלבים ועריות, שחייב קרבן גם אם שלח שליח למעול, אבל בחלבים ועריות אינו חייב קרבן על ידי שליח (תוס' רבינו פריץ, וראה עוד תוס' רא"ש ותוס' הרשב"א משאנ"ץ שביארו באופן אחר).

הַזֵּיד בְּמַעֲלָה רַבִּי אוֹמֵר בְּמִיתָה - הזיד בהנאת קודש שעל שגגתה חייב קרבן מעילה, חייב מיתה, כיון שלומדים גזירה שוה מתרומה (רש"י). ומשמע מפירוש זה, שעל כל ההנאות חייב מיתה, שעל אף שחייב מיתה במעילה נלמד מתרומה, ובתרומה הוא חייב מיתה רק על אכילה ולא על שאר ההנאות, מכל מקום לאחר שלמדנו מעילה מתרומה בגזירה שוה, אומרים 'דון מינה ואוקי' באתרה', וכיון שבמעילה יש איסור גם על הנאה, ממילא חייב על כך מיתה (פני יהושע ושפת אמת, בדעת רש"י). ויש שסובר, שחייב המיתה הוא רק באכילת קודש כתרומה, אבל על שאר ההנאות אינו חייב מיתה (תוס', ראה עוד להלן בסמוך ד"ה וחכמים).

וְחַכְמִים אוֹמְרִים בְּאַהֲרָה, וגם חכמים סוברים שדיני מעילה נלמדים מתרומה כמבואר במעילה (יה, ב), אלא שמכל מקום הם סוברים שכיון שנאמר בתרומה 'ומתו בו', משמע שדין מיתה הוא רק בתרומה ולא במעילה (רש"י, ע"פ גמ' סנהדרין פד, א). והאזהרה במעילה לרבנן היא בין על אכילה ובין על שאר ההנאות (ע"פ תוס' מכות כב, א ד"ה אלא), אף שלפי רבי יש סוברים שחייב מיתה רק על אכילת קודש ולא על שאר ההנאות (ראה לעיל ד"ה הזיד), כיון שלפי רבנן הגזירה שוה מלמדת שאיסור האכילה שנאמר בתרומה נאמר גם במעילה, ובכל התורה כולה איסור אכילה כולל בתוכו גם איסור הנאה כמבואר לעיל (כא, ב), ולכן אף שבתרומה התורה מיעטה את שאר ההנאות מהאיסור, מכל מקום במעילה שלא נאמר מיעוט, כל ההנאות נכללות באיסור אכילה, אבל לרבי שלומד חיוב מיתה במעילה מתרומה, אי אפשר לחייבו מיתה על שאר ההנאות [לדעת הסוברים כך לעיל בסמוך], כיון שבתרומה חיוב המיתה הוא רק על אכילה ולא על שאר ההנאות (אבי עזרי סנהדרין יט, ד).

וּמִיָּנָה מִה תְּרוּמָה בְּכִזִּית אֶף מַעֲלָה בְּכִזִּית, אבל לרבנן מעילה היא בשוה פרוטה ולא בכזית, אפילו שהאזהרה במעילה נלמדת מתרומה, כיון שיתכן שכשם שלא לומדים מיתה מתרומה, הוא הדין שאין צריך כזית לתרומה (תוס' רבינו פריץ, וראה בתוס' שתמה כן ולא תירץ). ויש שפירש, שרק לרבי מעילה היא בכזית, כיון שחייב המיתה הוא רק על אכילה ולא על שאר הנאות [ראה מחלוקת בזה לעיל ד"ה הזיד], ואכילה בכל התורה היא בכזית, אבל לרבנן במעילה אין הבדל בין אכילה לשאר הנאות, ואדרבה כל איסור האכילה משום איסור הנאה הוא, ובהנאה לא מצוין שיעור כזית (רש"י, ע"פ התוס' שהובא לעיל ד"ה הזיד).

דִּילָמָא קָאָבָא שְׁאוּל סְבִירָא לֵיהּ דְּאָמַר יֵשׁ בָּהּ שְׁוָה פְּרוּטָה וְכוּ', ואף שאבא שאל מדבר על חומש שהוא תשלומים על אכילת תרומה בשוגג ולא על חיוב מיתה באכילת תרומה במזיד, מכל מקום כיון שהחומש הוא כפרה על אכילת תרומה בשוגג, אם במזיד לא היה נענש ומתחייב מיתה על אכילה שיש בה שוה פרוטה אם אין בה כזית, גם בשוגג לא היה צריך לשלם עליה חומש לכפרה (מהר"ט אלאזאי חלה ז, ב, וראה שפת אמת).

לֹא אִם אֶמְרָת בְּשָׂאָר מִצוֹת שְׁלֹא עָשָׂה בְּהֵן שְׁאִין מִתְכַּוֵּן קִמְתְּכִין וְכוּ', הקדמה: נאמרו בתורה שני פטורים במעשה עבירה: 'אינו מתכוון' ו'מתעסק'. והחילוק ביניהם הוא, ש'אינו מתכוון' פירושו שהוא מתכוון למעשה שעשה, אלא שכונתו היא לתוצאה אחרת מהתוצאה הרגילה של מעשה זה [כגון גורר ספסל על החול בשבת, אך אינו מתכוון לחרוש בו, אלא להעבירו ממקום למקום], אבל 'מתעסק' פירושו שהוא רוצה את התוצאה, אלא שהוא סובר שעושה מעשה מותר, ולמעשה הוא עשה מעשה אסור [כגון התכוון להגביה או לחתוך תלוש, וחתך את המחובר]. ואף שהגמ' כאן נוקטת לשון 'אינו מתכוון', כוונתה היא ל'מתעסק' (קהלות יעקב כח, ע"פ רש"י כאן).